

Eligazító Illyés Gyula két daljátéktervéhez

Illyés Gyulát diákéveitől fogva egész életében foglalkoztatták a színpadon megjeleníthető írói közlés formái, korai színpadra szánt műveiről azonban csak töredékes ismereteink vannak.

Befejezett és nyomtatásban megjelent első drámája, a *Tű foka* (1944), majd a már színpadra vitt *Lélekbúvár* (1948) után az ötvenes években a paraszti, illetve vidéki hagyományok gyors pusztulását látva az foglalkoztatta, hogyan lehetne megőrizni egy közösség – egy nép – évszázadokon át művelte és alakította szokásokat. Hogyan lehetne ezeket írói módszerekkel, tehát nem csak a szociográfia vagy az etnográfia eszközeivel rögzíteni, illetve még föl is eleveníteni. Azt hiszem, hogy apám a színpadot vélte az egyik lehetséges térnek ehhez. Visszatekintve több mint fél évszázad távolából, az *Ozorai példa* (1952) értékét nemcsak abban láthatjuk, hogy a szabadságharc egyik epizódjának emléket állít, és az akkor teljesen elnyomott magyar szabadságeszméket földidézi, hanem abban is, hogy szociografikus pontossággal mutatja be egy XIX. századi szüreti mulatság lefolyását, mondhatnánk koreográfiáját.

A hagyatékában fönmaradt, eddig publikálatlan és alább közölt két daljáték közül az egyiket talán szintén hasonló céllal tervezte. Mindkettőt az ötvenes években kezdte el, de egyik sem befejezett; csak a vázlatuk, illetve rövid részletük van meg. Még kidolgozásukra sem került sor. Mindkettő Kodály Zoltán nevéhez kapcsolódik, bár egyik terve sem Kodály Zoltán közvetlen fölkérésére vagy ihletésére készült.

Illyés Gyula és Kodály Zoltán barátsága és szellemi kapcsolata külön tanulmány tárgya lehetne, itt most erre nem térhetek ki. Bónis Ferenc írása tárja föl a két tervezett darab kapcsolódását Kodály Zoltán személyéhez, illetve munkásságához.

A két daljátékterv közül a korábbi címe „Bihari lakodalom”. Illyés Gyula hagyatékban két példánya van. A tintával és ceruzával írt kézírásos tizenkét lapnak halványkék átütő papíron a (másod vagy harmadpéldányú) gépiratos

másolata is megvan; ez tíz lapnyi javítatlan szöveg, amely a tervezett daljátéknak az előjátéka; több nem is készült el belőle. Mellette egy-egy lapra írt két kis vázlatot találtam; az egyiket, mivel szép összefoglalása annak, amiről a daljáték meséje szólt volna: az emlékezés fontosságáról, szintén közlöm.

Hogy mennyire ragaszkodott Illyés Gyula a néprajzi pontosságához, jól mutatja, hogy ugyanebben a dossziében megtaláltam – a debreceni Déri múzeum pecsétjéből ítélve az onnan kapott – négy lakodalmas gyűjtés anyagát. Kettő ezek közül Pocsajról, Kismarjáról és Derecskéről származik, 1951. május 19. és 21. között készítette Béres András és Krizsán Erzsébet, a harmadikat Mikulási Béla gyűjtötte Kismarján, 1950. december 25-től 27-ig, az utolsó pedig egy mese szövege a gyűjtő nevének föltüntetése nélkül. Ezeknek a dátuma alapján feltehető, hogy Illyés Gyula ezt az előjátékot 1951. második felében írta.

A második közreadott szöveg négy évvel későbbi. Témája a Rákóczi-szabadságharc idején játszódik, illetve kezdődik el, de a harmadik fölvonásban, amely a szabadságharc leverése után zajlik, a szín hirtelen összerosódik az 1849-es szabadságharc leverése utáni idővel, hogy különös és formabontó módon mutassa meg, hogy a száműzetés, a meghurcoltatás, a halál, a megnyomorítás másfél évszázados időbeli eltérés ellenére, mindig ugyanolyan volt a magyar történelemben. Ez a rendhagyó megoldás – ha Illyés Gyula kidolgozta volna – egészen új szint és talán még fordulatot is jelenthetett volna az akkori hazai drámaidődalomban.

Ez utóbbi daljátéktervezetből megvan az első felvonás vázlata kézírással és gépiratban is; az első felvonás gépirata; a második felvonás első jelenetének egy része gépiratban, a többinek pedig a vázlata; a harmadik felvonásból pedig csak egy gépiratos vázlat. Kevés ahhoz, hogy kirajzolódjék előttünk, milyen lehetett volna befejezve, főleg azért is, mert a zenei résznek lett volna itt meghatározó szerepe, annak pedig nincs nyoma, hogy ilyen készült volna akár terv formájában is. Ezek a töredékes szövegek azonban mindenképpen kiegészíthetik azt a képet, amelyet Illyés Gyuláról mint drámaíróról alkothatunk.